

SĂPTĂMÂNA PATIMILOR. STUDIU ISTORICO-LITURGIC

Ieromonah Dr. Petru Pruteanu

Întreaga Săptămână a Patimilor este o meditația la patimile Domnului, dar și la ultimele fapte și învățături date de El. Pe de altă parte, această este o săptămână de intensificare a eforturilor noastre duhovnicești în vederea unei pregătiri mai bune pentru Praznicul Învierii.

Această Săptămână este numită și *Săptămâna Mare* (*μεγάλη*) încă din sec. IV în Constituțiile Apostolice, iar acest epitet a trecut la toate zilele aceste săptămâni.

Pentru un studiu istorico-liturgic mai aprofundat asupra acestei săptămâni ne vom folosi de câteva lucrări mai importante din tradiția liturgică a Bisericii și anume:

- *Descrierea pelerinajului la locurile sfinte a Silvei Egeria* – sfârșitul sec. IV [*Egeria-IV*];
- *Tipicul Sfântului Mormânt din 1122*, dar care se fundamentează pe tipicul bizantin post-iconoclast și reflectă rânduielele liturgice de la Ierusalim din sec. IX-X [*Tipicul 1122*];
- *Tipicul Marii Bisericii din Constantinopol (Sfânta Sofia)* – sec. IX [*Sofia-IX*]. Acest document prezintă rânduielele de la catedrala capitalei în sec. IX-XII, dar și unele mai generale care pe atunci se oficiau în majoritatea catedralelor bizantine și chiar în unele parohii;
- Mai multe tipicuri monahale de tradiție studită din sec. IX-XII [*Stoudion*] și în special *Tipicul Everghetinos* din sec. XI [*Everghetinos*]¹;
- Mai multe *Leccionarii (biblice)* care arată rânduielele citirilor biblice în diferite epoci și locuri. Cel mai relevant este *Lectionarul armean* care prezintă sistemul citirilor biblice în Biserica Ierusalimului în sec. VI-VIII;
- Actualul Tipic al Mănăstirii Sf. Sava cel Sfințit care datează din sec. XII-XIII, dar în care s-au făcut adăugiri și mai târziu, inclusiv și chiar mai ales pentru Săptămâna Patimilor; [*Sava*].

Primele trei zile ale Săptămânii Patimilor: Sfânta și Marea Luni / Marți / Miercuri (*Τῆ Ἁγία καὶ Μεγάλη Δυτέρα / Τρίτη / Τετάρτη*) formează un grup aparte față de restul zilelor acestei săptămâni. Ele sunt asemănătoare și în rânduiala slujbei, chiar dacă fiecare zi are ca subiect de prăznuire evenimente sau pilde diferite. **Luni**, de exemplu, Biserica face amintire de *smochinul neroditor* și de *Iosif cel preafrumos*²; **Marți** – se amintește de pilda celor zece fecioare (Matei XXV), iar **Miercuri** – de ungerea Mântuitorului în Betania și de trădarea lui Iuda³.

Egeria-IV arată că slujbele la Ierusalim se făceau în Biserica Învierii după aceeași rânduială ca în restul PM. Se deosebea însă mult sistemul citirilor biblice (al lecțiilor).

După *Sofia-IX* aceste zile de asemenea nu se deosebeau de zilele de rând ale PM, numai că existau schimbări în sistemul citirilor biblice: la Vecernie de la *Ieșire* și *Iov*, nu de la *Facere* și *Pilde* ca de obicei, iar la slujba Tritoekti (care înlocuia Ceasurile III și VI) se citea de la *Iezechiel*, nu de la *Isaia*, ca de obicei. Diferențele de citire descrise mai sus sunt valabile și astăzi. O altă deosebire e că la Vecernie se adăuga o Evanghelie.

Tipicul 1122 prevede mai multe modificări dintre care cele mai multe astăzi nu mai sunt în uz. La Utrenie se puneau 3 Catisme; după Psalmul 50 se puneau troparele de umilință (*Miluieste-ne pe noi Doamne...*); existau 2 Condace – înainte și după Cântarea a VIII-a a Canonului; între părțile Doxologiei (*Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu...* și *Învrednicește-ne pe noi Doamne...*) se citeau Paremi și Evanghelie; în toate aceste 3 zile, la sfârșitul Liturghiei existau 3 rugăciuni diferite ale Amvonului.

¹ În paranteze pătrate sunt indicate numele codificate ale acestor izvoare, așa cum vor fi ele citate în acest studiu.

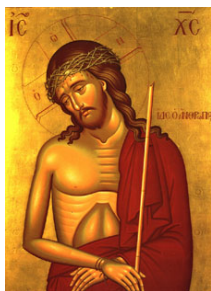
² Este vorba de Iosif fiul lui Iacov (din V.T.) care s-a împotrivit ispitei care i-a venit prin soția lui Putifar.

³ A se vedea *Sinaxarele* acestor zile din Triod.

Stoudion prevede pentru aceste zile o slujbă asemănătoare cu cele din zilele de rând ale PM. La Utrenie Evanghelie nu este și se pun doar 2 Catisme; în loc de Cântările Treimice apare troparul glasul VIII *Iată Mirele vine în miezul nopții...*, iar în locul Exapostilariilor obișnuite pentru PM (Luminândeale PM) – *Cămara Ta, Mântuitorule*. Apare practica de a citi integral cele 4 Evanghelii⁴ la Ceasurile din aceste 3 zile + Joia Mare. Mai târziu *Everghetinos* va restrânge citirea Evangheliilor doar pentru primele 3 zile și va adăuga la Utreniile acestor zile și un Polieleu pe glasul VI.

Tipicul savait actual face o sinteză a mai multor rânduieli. Aici vom prezenta principalele schimbări de rânduială, în comparație cu slujbele din restul PM.

Slujbele din Minei se suprimă, afară dacă se întâmplă Praznicul Buna Vestiri. La Vecernie se repetă stihirile de la Utrenie și ziua liturgică nu începe cu Vecernia, ci cu Utrenia. În primele 3 zile se citește toată Psaltirea pentru că până la Duminica Tomii ea se suprimă.⁵ La Ceasurile din aceste 3 zile se citesc toate patru Evangheliile: Matei, Marcu, Luca și Ioan (doar până la cap. XIII);⁶ Miezonoptica în aceste zile nu se săvârșește (decât la chilie). Există și unele obiceiuri locale legate de aceste trei zile. De exemplu, în Biserica Greacă luni se scoate într-o procesiune fastuoasă icoana Mirelui Bisericii (Νυμφίος)⁷ – icoană care va rămâne până la Joi, când este înlocuită cu cea a Cinei de Taină. În Biserica Rusă se obișnuiește ca la cântarea troparului *Iată Mirele...* să se deschidă Sfintele Uși și să se facă căderea mare a bisericii.

În Sfânta și Marea Joi (Τῆ Ἁγία καὶ Μεγάλη Πέμπτη)

Specific pentru această zi a fost din totdeauna o Liturghie solemnă joi seara (sau după amiază)⁸ la care în că din vechime se sfințeau Sfintele Taine pentru tot anul⁹ și se sfințea Sfântul și Marele Mir. În toate vechile rânduieli (inclusiv *Egeria-IV*) accentul în această zi cădea pe Liturghie și pe amintirea Cinei Domnului.

Tipicul 1122 adaugă pe lângă elementele vechi ierusalimitene și unele noi de inspirație bizantină. Apare troparul *Când slăviții ucenici*, dar și Psalmul 118 cu alte 2 tropare astăzi nefolosite. După Utrenie, Ceasuri și Vecernie, patriarhul mergea în *foișorul de sus din Sion*¹⁰ unde se Liturghia și sfințirea Mirului. Liturghia începea cu Vohodul Mic.¹¹ În loc de Heruvic se cânta, ca și astăzi, *Cinei Tale celei de taină...* pe glasul IV. Rugăciunea Amvonului era specială.

⁴ Excepție face Evanghelia după Ioan din care se citea și se citește și astăzi numai până la cap. XIII.

⁵ Doar la Prohodul se Vineri seara se pune Catisma a 17. În rest, din Joia Mare până la Vecernia de sâmbătă seara, înainte de Duminica Tomii, citirea Catismelor este interzisă. Tot în această miercuri se pune ultima dată rugăciunea Sf. Efreim Sirul.

⁶ În Biserica Rusă există obiceiul de a citi aceste Evanghelii în Săptămâna a VI, pentru a nu îngreua slujbele din ultima săptămână sau chiar pe tot parcursul PM (săptămânile II-VI), în pericope și mai mici. Această redistribuire este de fapt o practică bizantină mai veche.

⁷ Este vorba de icoana Mântuitorului cu coroană de spini și care de obicei, mai ales în tradiția bizantină, se pune la proscomidiar.

⁸ În legătură cu această zi, Canonul 50 Cartagina a permis ca în această zi – singura în an – credincioșii să se poate împărtăși pe mâncate, probabil ca o amintire de Cina cea de Taină la care într-adevăr mai întâi a fost mâncarea și apoi împărtășirea. Același ordin a fost valabilă în toată Biserica până pe la jumătatea sec. II, când deja s-a trecut la rânduiala actuală. Canonul 29 Trulan a anulat Canonul 50 de la Cartagina.

⁹ În mod greșit (sau cel puțin incomplet) unii numesc acestea *împărtășania pentru bolnavi*. În realitate aceste Sfinte Taine uscate se pot folosi în mult mai multe situații: la împărtășirea nou-botezaților (dacă sunt mai mari ca vârstă), la împărtășirea mirilor în cadrul Cununii, așa cum secole de-a rândul s-a făcut în Biserică, la împărtășirea militarilor, etc.

¹⁰ Locul în care, după tradiție, a avut loc atât Cina cea de Taină cât și Cinzecimea. Este vorba de casa lui Ioan Marcu.

¹¹ Se observa că Vecernia se făcea în locuri și în momente diferite, nu unite ca în prezent în această zi.

După *Sofia-IX* slujba se începea cu închinarea la sulița cu care a fost împuns Mântuitorul Hristos¹². După Vecernie patriarhul spăla picioarele la 12 slujitori după care se făcea Vohodul cu Evanghelia și urma Liturghia la care se sfințea Sfântul și Marele Mir.

Tradiția studită este foarte diversă. Un element deosebit este spălarea picioarelor după Liturghie ca și astăzi. Un tipic georgian aparținând acestei tradiții prevede spălarea picioarelor între împărțirea credincioșilor și Rugăciunea Amvonului.

Tradiția savaită actuală este cunoscută. Ea este uniformă pentru aproape întreg Răsăritul Ortodox, cu mici diferențe locale, mai ales la Ierusalim.

La Roma (în Apus) până-n secolul VII, în Joia Mare nu se slujea Liturghie (după modelul celorlalte zile de joi din PM), dar după aceea se săvârșea Liturghia și Sfințirea Mirului. În prezent se săvârșește o Missa solemnă la care se stâng lumânările și se oprește bătaia clopotelor până-n noaptea de Paști.¹³

Sfânta și Marea Vineri (*Τῆ Ἀγία καὶ Μεγάλῃ Παρασκευῇ*) se referă la evenimente biblice de la prinderea lui Iisus în Grădina Ghetsimani și până la moartea Lui pe cruce.

Mărturii despre o prăznuire deosebită a acestei zile avem încă din sec. II. De cele mai multe ori, până la începutul sec. IV această zi era numită *paști-πάσχα*; în unele regiuni ziua era însoțită de o nespusa bucurie. Începând cu sec. IV când se generalizează data Paștilor ca zi a învierii Domnului (și anume duminică), vinerea și sâmbăta înainte de Înviere devin zile de post aspru și doliu. Strictetea postului s-a concretizat și prin interdicția prin sec. V de a face Liturghie în această zi. Această „interdicție” provine din tradiția palestiniană, căci în Bizanț această regulă a început a se generaliza abia în sec. XIII, iar până atunci se săvârșea în Vinerea Mare Liturghia Darurilor mai înainte Sfințite. De la Sf. Ioan Gură de Aur aflăm că în timpul lui la Antiohia încă se săvârșea o Liturghie obișnuită, ceea ce înseamnă că Vinerea Mare a devenit zi aliturgică abia prin sec. V, iar după toate probabilitățile, chiar în sec. VI. În prezent se face Liturghie doar dacă se întâmplă Praznicul Buneivestiri. Și în Apus, în prezent nu se face Missa, dar se împărțesc cu Daruri mai înainte sfințite.

După anul 326 când se construiesc principalele biserici creștine la Ierusalim, iar locurile prin care a trecut Mântuitorul Hristos și mai ales cele unde a pățimit, au devenit loc de pelerinaj. Acolo au început a se dezvolta anumite slujbe care aveau ca element de bază parcurgerea pe jos a acelor locuri în Joia și Vinerea Mare, citindu-se la fiecare popas un fragment corespunzător din Sfânta Evanghelie. Mai târziu acest obicei s-a răspândit și în alte părți ale Răsăritului și chiar în Apus.

Tot în legătură cu această zi, tradiția liturgică a Constantinopolului (din sec. IX-XII) menționează două obiceiuri și anume: a) lepădarea de Satana a catehumenilor ce urmau să se boteze a doua zi, sâmbătă; și b) apariția citirii celor 12 Evangheliile ale Patimilor. Se presupune că la început erau doar 11, după numărul Evangheliilor Învierii, dar ceva mai târziu s-a mai adăugat una, deja pentru valoarea simbolică a numărului „12”.

Stoudion, menționează și 15 Antifoane specifice zilei și o rânduială deosebită a Ceasurilor, cu citiri din Paremi, Apostol și Evanghelie.¹⁴ Ziua liturgică se încheie cu Vecernia la Stihovna căreia se scoate Sfântul Epitaf.

În cultul etiopian la Ceasuri se citește toată Psaltirea, împărțită în trei părți.

În cultul roman se săvârșește Liturghia Darurilor mai înainte Sfințite, diferită de cea bizantină și este foarte mult dezvoltat ritul numit *tenebrae*, întâlnit și în unele confesiuni orientale. El constă în stingerea tuturor lumânărilor din biserică, rămânând aprinsă doar aprinsă doar una care-L simbolizează pe Hristos.

¹² Aceasta se găsește în prezent la Roma.

¹³ Există și o explicație simbolică conform căreia în această perioadă toate clopotele „merg” la Roma pentru a primi binecuvântare pentru întreg anul.

¹⁴ Mai târziu acestea au fost numite *Ceasuri Împărătești* pentru că la ele participa întreaga curte imperială din capitală, obicei care s-a imprimat și în tradițiile monarhice românești și slave.

Începând din sec. XIII mirenii nu se mai împărtășesc în această zi. După Conciliul II Vatican rânduiala slujbei a fost puțin modificată și au fost eliminate textele anti-iudaice.

Tot în Apus s-a dezvoltat o inmografie legată de *Drumul Crucii – Via Dolorosa* în 14 scene.

Sfânta și Marea Sâmbătă (*Τῶ Ἁγίῳ καὶ Μεγάλῳ Σαββάτῳ*) este ziua liturgică care reflectă evenimentele biblice petrecute de la coborârea de pe cruce și îmbălsămarea trupului lui Hristos și până la punerea în mormânt și coborârea la iad a Mântuitorului. Sărbătoarea are și un profund caracter dogmatic care este relevat în mod deosebit de troparul glasul IV *În mormânt cu trupul, în iad cu sufletul, ca un Dumnezeu...*

Această zi era ținută cu o deosebită strictețe în unele zone fiind obligatorie abținerea totală de la mâncare și băutură până după Liturghia pascală. Conform Canoanelor 64 Apostolic și 55 Trulan această sâmbătă este singura din timpul anului în care se ține post aspru.

Există o mulțime de mărturii despre serbarea acestei zile la Ierusalim începând cu sec. IV și mai departe. Momentul central al acestei zile liturgice era botezul celor pregătiți pentru luminare. Evoluția citirilor biblice este și ea importantă. Numărul Paremiilor varia în funcție de numărul celor ce se botezau. Mult mai târziu s-a generalizat numărul fix de 15 Paremii (chiar și atunci când nu se botează nimeni).

Mențiunile privind coborârea minunată a *focului* sau a *luminii sfinte* în această zi la Sfântul Mormânt sunt relativ târzii. Prima mărturie clară o avem în *Descrierea pelerinajului monahului occidental Bernard (870)*, apoi în *Scrisoarea arhiepiscopului Aretha al Cezareii Capadociei către emirul Damascului (sec. X)* și în multe alte scrieri începând cu sec. X.¹⁵

Slujba în această zi începe seara, cu Utrenia la care se cântă Prohodul Domnului după care se cântă în chip profetic *Binecuvântările Învierii*. La sfârșitul Doxologiei Mari se face procesiune în jurul bisericii cu Sfântul Epitaf, iar la sfârșitul Utreniei se citește Apostol și Evanghelie. A doua zi se citesc Ceasurile apoi Liturghia Sfântului Vasile cel Mare unită cu Vecernia. Heruvicul obișnuit este înlocuit cu un alt imn *Să tacă tot trupul...*, care se pare că este cel mai vechi Heruvic.¹⁶ Axionul este și el special.

După Liturghie se face binecuvântarea pâinii și a vinului care se dau celor prezenți în biserică. Această rânduială este în legătură cu un vechi obicei monahal care prevedea ca Liturghia să fie făcută după amiază, iar după aceasta monahii să rămână în biserică până la

¹⁵ Păreră unora că Sfânta Lumină a început să se coboare deasupra Sfântului Mormânt încă din sec. I sau cel mult II, nu are nici o fundamentare documentară clară. Cel mai convingător argument în acest sens îl desprindem din *Descrierea peleriniei Egeria* (anul 384) care face o descriere foarte amănunțită a tuturor rânduielilor și tradițiilor ierusalimitene legate mai ales de Săptămâna Patimilor și Paști. Era imposibil ca ea să nu amintească de Sfânta Lumină dacă aceasta s-ar fi coborât. Presupunem că această minune a început să se producă (cel mai devreme) începând cu sfârșitul sec. V – începutul sec. VI, când o bună parte din creștinii din Orient și din Ierusalim inclusiv, s-au desprins de credința ortodoxă formând diferite grupări eretice. În acest context probabil, Dumnezeu a început să facă această minune pentru a arăta cine posedă dreapta credință și cine – nu, mai ales că ciocnirile și chiar pretențiile asupra dreptului de a cere această Sfântă Lumină persistă și astăzi mai ales între ortodocși, pe de o parte – armeni și copti, pe de altă parte.

Considerațiile forțate pe care le fac apărătorii fanatici ai stilului vechi privitoare la Sfânta Lumină sunt puțin exagerate și trebuie văzute în limitele stabilite la Congresul panortodox de la Moscova – 1948.

¹⁶ Există chiar și o iconă cu această denumire și care este plină de simboluri mistice și euharistice.

începutul slujbei pascale. Pentru a rezista, ei gustau o bucată de pâine (relativ mare) și puțin vin pentru a se întări, iar în acest timp ascultau citirea din Faptele Apostolilor.

În unele rituri creștine există un ritual al pocăinței prepascale.